

Натисніть тут, щоб

КУПИТИ КНИГУ НА САЙТІ

або

заможляйте по телефону:

(0352) 28-74-89, 51-11-41

(067) 350-18-70

(066) 727-17-62

Степан Павленко, Ольга Павленко

ФІЛОЛОГІЧНИЙ КАЛЕЙДОСКОП

III частина

- ♦ Синтаксис і пунктуація
- ♦ Загальні мовні питання

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА – БОГДАН

ББК 81.2Укр-2
П12

Павленко С.О., Павленко О.П.

П12 Філологічний калейдоскоп. III частина. — Тернопіль:
Навчальна книга — Богдан, 2012. — 96 с.

ISBN 978-966-10-2911-7

Дві частини “Калейдоскопу” (“Фонетика. Лексика. Будова слова” та “Морфологія”) вже служать філологам. На черзі — третя.

Як і попередні, це не просто посібник. Це прецікавий збірник для тих, що поважають і люблять мову. Його — перевірено — з інтересом читали навіть математики.

Ціле життя пропрацювавши вчителями рідної мови, автори мають чим поділитися. Нехай ці здобутки стають у пригоді шанувальникам рідного слова.

ББК 81.2Укр-2

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.*

ISBN 978-966-10-2911-7

© Навчальна книга — Богдан, 2012

ПОВТОРЕННЯ — МАТИ НАВЧАННЯ

ПОВТОРЕННЯ ФОНЕТИКИ

Пам'ятаймо про орфоенію!

Свого — не цураймось!

Артикуляція звуків — то мовний портрет. Про особливості вимови українського середньоязикового **И** учням варто нагадувати постійно, адже зі ЗМІ систематично звучить **дЫхатЫ**, **кЫїв**, **жЫтЫ**, **кЫнутЫ**. Більше того, “промовляльники” вхитряються уже всі голосні звуки робити задньоязиковими, від чого щезає навіть чистий і ясний наголошений **Е**, і від того мова стає груба, неоковирна. Вона, одна з наймелодійніших, у виконанні дипломованих викладачів, журналістів, акторів, дикторів (навчаючи мови, українські виші не дбають про дикцію своїх випускників) справді перетворюється на “собачій язик”, і чомусь саме його успішно опановують навіть дошкільнята. Тому з першого дня навчаймо учнів чути і “пЫрЫвЫрнЫ ваше уявлення”, і “пАрАкЫнутЫ, і НАБАзПАКА”, й **дАВЫтЫся** (замість “дивитися”)...

Уже втрачено тверді звуки перед **І**: колись українці ходили в гості не до сусідЬів, ні — таки ж до сусідІв. І не до ДЫДЫв прислухалися — до ДЫдІв. І дороге намисто — коралЬи — робилось таки з коралІв. Тому що “дід”, а не “дідь”, “сусід”, а не “сусідь”, “корал”, а не “кораль”...

Ну а щодо вимови інших приголосних, то досі були проблеми в основному з недоречним пом'якшенням шиплячих (*ишьястя, чюдо*). Проте недоріки у наступі на українську вимову не зупиняються. У той час, коли ми переконуєм учнів, що приголосні звуки в природній українській мові майже не оглушуються, російськомовні в побуті, диктори й журналісти **донищують наше Г** — а нащо воно? Його ж у російській мові немає. Як тільки дикторський “холос” оголосив у рекламі про *храндіозний проект*, — так і посипалось: не лише *доктор Хауз* чи *Ханна*, а й *хеній, хроші, хотові, біхом, хенеральний, похано, Хрихорій, хатки про це не мала, не чіпайте холими руками* і навіть... *хероїчна п'ятниця* та її... *херої*. Останні два “шедеври” — це з яким значенням?

А дослідник мови професор Ірина Черепанова стверджує, що саме звук Х є найбільш несприятливим для мовця, адже Х — це видих, наче прощання з життям...

Глушаться й інші звуки: “Сссссавтра”, “шодного” — сичить та шипить із екрана приємний чоловічий голос...

Між іншим, автор унікальної прецікавої книжки “Українська мова. Чим вона багатша за інші” Олекса Різників, який мав “щасливу” нагоду вивчати мови у середовищі, де був зібраний цвіт з усього світу — в союзівському ГУЛАГові, дослідив, що звук Г був і в російській мові, але згодом — знищився. Чи не до цього доведуть наші “промовляльники” й українську мову?

А ще ж повний безлад у наголошуванні: до себе, на тоГО, спина, подзвонИть — усі на російськомовний зразок...

А ще ж ненезнання чи невизнання чергування голосних і приголосних: *війна та мир Федіра та Сергія Бондарчуків, у командировці, Ластівкине гніздо...*

Звертаймо на це увагу. Може, хтось нам таки повірить і — збереже нашу правічну мову калиновою.

...Українці не вірять, що нищить нас власна ж самозневага. Вони панічно бояться, що хтось може націоналістом назвати. Росіяни ж переконані, що націоналізм треба прищеплювати з дитинства. Путін заявляв про себе, що він націоналіст, але Ющенко — ні...

Згадаймо про милозвучність української мови

Більшість редакторів скрупульозно слідкує, щоб на межі слів не було збігу приголосних. Проте жива мова таких збігів не боїться. Навпаки, як справедливо зауважує В. Базилевський, надмір (надто ж однакових — О.П.) голосних розтягує слова і фрази, як гармошку, і тим знеживлює їх. Додамо: так само знеживлюють мову і неузгоджені означення.

Відредагувати речення, щоб вони зазвучали гарно.

Вийшла сестра Дмитра Ганна — Вийшла Дмитрова сестра Ганна.
Грїтися(А) біля(А) баГаття(А). — Грїтись біля багаття. *Бережися(А) пасаЖира.* — Бережись пасажира. *АтлаС СвіТуТварин* — Атлас тваринного світу. Церква Христа — Христова церква.

МИ рішуче боротИмемось з торговцями дипломами. — Ми рішуче каратимем торговців дипломами.

ЗАГАЛЬНІ МОВНІ ПИТАННЯ

ДО ІСТОРІЇ ПИСЕМНОСТІ

Предметне письмо

Цар царів Дар'явауш отримав од скіфів через гінця дарунки: шуліку в клітці великій, мишу в клітці маленькій, жабу в череп'яному глечуку, а також кілька гострих, добре оперених стріл.

Дар'явауш зрадив таким дарам: миша жила в землі й уособлювала скіфську землю, разом із жабою скіфи мовби підносили персам свою воду і навіть своє небо — пташиний дім, а стріли означали, що скіфська зброя схилялась перед перською.

Гонець же розшифрував дарунки інакше: якщо ви, перси, не шугнете в небо шуліками, або не сховаєтесь у мишачих норах, або не зачаїтесь у болоті, мов погані жаби, то кожен отримає в горлянку по такій стрілі.

Із повісті І. Франка “Захар Беркут”

Майже над кожними воротами не жердці висіла прибита якась хижа птиця: то сова, то сорока, то ворон, то яструб, то орел — це були знаки духів — опікунів дому.

Із твору Джонатана Свіфта “Мандри Гулівера”

Троє професорів пропонували спростити мову, замінивши багатоскладові слова односкладовими і скасувавши дієслова й дієприкметники.

Другий проект пред'явив знищення всіх слів узагалі, що було б вельми корисне для здоров'я і для економії часу. Замість говорити, людям зручніше було б носити з собою всі необхідні предмети.

“Я часто бачив, як двоє мудреців, зігнувшись під вагою торбів та клунків, стрічались на вулиці. Вони розклали все своє добро на землі, розмовляли якусь годину, потім знову збирали усе в торби, завдавали їх на плечі один одному і розходились”.

Графічне письмо

Професор Іван Ющук вважає, що власне *графічне письмо* українці мали дуже давно. Досить згадати написи в печерах

Кам'яної Могили біля Мелітополя, яким близько десяти тисяч років (до речі, сама Кам'яна Могила — віком 12 млн. років, тобто давніша від Стоунгенджа, зікуратів Близького Сходу і Єгипетських пірамід). Написам на глечиках часів Трипільської культури — 4-6 тисяч років. Ще до прийняття на Русі християнства, за князя Аскольда, було створено “Велесову книгу”, яку, на жаль, на догоду комусь поспішно оголошено підробкою...

Спробуйте відповіді

Із книжки “Мова і нація” В. Іванишина та Я. Радевича-Винницького

Чому сказав апостол: “Коли я молюся чужою мовою, то уста мої моляться, а серце спить”?

Чому всі національні рухи починаються з боротьби за рідну мову?

Чому, за свідченням “Известий” (1.01.1991), деякі люди, вік звікувавши в національних республіках, навчилися тільки мовчати мовою корінної нації?

Чому людина, що розмовляє російською мовою, — росіянин, людина, що розмовляє польською, — поляк, а людина, що розмовляє українською, — націоналіст?

Мовні обов'язки громадян

1. Маєш нагоду бути борцем за свій народ — будь ним!
2. Володіння рідною мовою — не заслуга, а обов'язок патріота.
3. Ставлення до рідної мови має бути таке, як до рідної матері: її люблять не за якісь там заслуги, а за те, що вона — мати.
4. Ніколи не зупиняйся у вивченні рідної мови. “Усі основні європейські мови можна вивчити за шість років, свою ж рідну треба вивчати ціле життя” (*Вольтер*).
5. Немає кращого і легшого способу зробити приємність чужій людині, як розмовляти з нею її мовою, надто ж коли ця мова — “неперспективна”, “мала”.

Устами великих людей

Я хочу, щоб культури всіх країн прийшли до мого дому. Але я не бажаю, щоб мене збили з ніг (*М. Ганді*).

Людина вища за тварину здатністю до мови, але нижча за неї, коли негідно поводить з мовою (*Сааді*).

коштую своїм батькам я? Чи я умію розпоряджатися грошми? Яку найбільшу суму я мав у руках і на що її витратив? То що я вчинив би зі своїми ста тисячами?

Що значить бути цікавим співрозмовником

Чи слухають тебе, коли ти щось розказуєш? Як тобі вдається втримати чийсь увагу? А що тобі заважає її втримувати? При спілкуванні ти охоче слухаєш когось чи прагнеш насамперед розказати своє? (“Ви, кумо, свого не забудьте, але вперед я про своє розкажу”). Чи легко переходиш на тему співрозмовника? Є на світі люди, спілкуватися з якими важко. Чому? Твої міркування.

Чому того, хто на питання “Як поживаєш?” починає детально розказувати про своє життя, називають занудою? Чи довелось тобі бути свідком ситуації, коли вміння чи невміння спілкуватись зіграло вирішальну роль? Як слід розуміти вислів, що з людьми треба спілкуватись їхньою мовою?

Інші теми для творчих робіт

Лист до літа. Лист до Катерини (за поемою Т. Шевченка). Сторінка (уроки) літніх канікул. Після вивчення “Зачарованої Десни” — Сторінка мого дитинства. Мій найкращий вчинок. Моє улюблене заняття. Я через десять років. (Цей твір, написаний випускниками, дуже згодиться класному керівникові під час майбутньої зустрічі з ними через десять років).

З чого починається Україна

Де найчастіше ти чуєш слово “Україна”? Чи відчувають себе українцями твої батьки й чи передали тобі своє сприйняття України? Чи сприяють вихованню любові до України преса, радіо, телебачення? А шкільні уроки? Що ти відчуваєш, коли хтось прагне виховати з тебе патріота рідної землі? Коли тобі приємно, а коли гірко почуватися українцем? Твоє розуміння слів “українець, недоукраїнець, малорос, хохол, хохлуй”. Кого зі своїх знайомих ти вважаєш українським патріотом? Чи хочеш у чомусь бути схожим на нього? Яким українцям легше: свідомим чи несвідомим? Чи доводилось тобі ставати на захист рідної мови? За що світ шанує і за що зневажає українців?

Іноді треба працювати так: прочитати перше питання — і кілька хвилин учні нехай пишуть. Прочитати друге — ще кілька хвилин написання. Тоді в учнів не буде нагоди “сачкувати”. А вже потім нехай доповнять написане.

Літературна хвилинка від С. Павленка

Примари минулого

Примари, мов хмари, на нас наповзають невпинно.
І ми їх так легко здолати навряд чи зуміємо.
Примари, мов хмари, самі нас навіки покинуть,
Як тільки-но — всі
прокинемось ми — Україною.

Лелечий монолог

В мені щодня вбивають Україну

Л. Костенко

Десь-колись — по пушині, десь-колись — по пір'їні
Виринають із мого крила Україну,
Щоб без неї в журі був я, наче в іржі,
Щоб ходив по землі своїй, мов по чужій,
Щоб на батькове слово мав тільки табу,
Щоб і материн голос навічно забув...
Тільки в мене — не вирвуть. Даремне усе це.
Україна — в моєму лелечому серці.

Вона — моя

Прекрасних мов багато на землі —
Як солов'їв у весняному гаї.
Але давайте золото мені —
Української на жодну не міняю.

Вона моя, відколи я живу.
Вона моя, допоки буду жити.
Мені у ній священний кожен звук,
У колос її слова перелитий.

Мені у ній болить найтонший нерв,
Тож, як безбатченко пускає в неї стріли,
Нехай ті стріли краще вб'ють мене,
Лише б її вразити не зуміли.

Вона ж бо, наче зіронька, сія.
І я умру спокійним і щасливим,
Коли вона не тільки в солов'ях —
У мене й над могилою цвістиме.

ЗМІСТ

ПОВТОРЕННЯ — МАТИ НАВЧАННЯ

Повторення фонетики	3
Повторення лексики	5
Повторення морфології	9

СИНТАКСИС І ПУНКТУАЦІЯ

Словосполучення	12
Розділові знаки	12
Звертання	15
Вставні слова.....	20
Просте речення	22
Порядок слів у реченні	22
Види речень за метою висловлювання	24
Односкладні речення	27
Неповні речення.....	28
Члени речення.....	31
Головні члени речення.....	31
Другорядні члени речення.....	35
Прикладка	36
Однорідні члени речення.....	38
Відокремлені члени речення.	41
Пряма мова.....	42
Складне речення	46
Складносурядне речення	46
Складнопідрядне речення.....	46
Безсполучникове речення.....	49
Речення з різними видами зв'язку.....	50

ЗАГАЛЬНІ МОВНІ ПИТАННЯ

До історії писемності	58
Тексти для редагування.....	63
Диктанти	70
Ділові папери	73
Поради щодо написання творчих робіт	76
Про перекази	77
Дещо про твори	81

Навчальне видання

ПАВЛЕНКО Степан Онисимович
ПАВЛЕНКО Ольга Петрівна

ФІЛОЛОГІЧНИЙ КАЛЕЙДОСКОП

Головний редактор *Богдан Будний*
Редактор *Надія Бульчак*
Обкладинка *Володимира Басалиги*
Комп'ютерна верстка *Нелі Домарецької*

Підписано до друку 2.10.2012 Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Гарнітура Times. Умовн. друк. арк. 5,58. Умовн. фарбо-відб. 5,58.

Видавництво “Навчальна книга – Богдан”
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців
ДК №370 від 21.03.2001 р.

Навчальна книга – Богдан, просп. С.Бандери, 34а, м. Тернопіль, 46002
Навчальна книга – Богдан, а/с 529, м. Тернопіль, 46008
тел./факс (0352) 52-19-66; 52-06-07; 52-05-48
office@bohdan-books.com *www.bohdan-books.com*

ISBN 978-966-10-2911-7

